

DANILO KIŠ I PRIMO LEVI: FIGURA PREOBRAŽAJA U KNJIŽEVNO-POETIČKOM I ANTROPOLOŠKOM KLJUČU

(Aleksandar Kostić: *Figure preobražaja u književnom delu Danila Kiša i Prima Levija: od književne poetike do kulturne antropologije*, Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“, Beograd, 2019)

Književnoteorijsku i, šire, društveno-humanističku misao na našim prostorima u 2019. godini obogatila je studija Aleksandra Kostića *Figure preobražaja u književnom delu Danila Kiša i Prima Levija: od književne poetike do kulturne antropologije*. Nauka o književnosti i discipline povezane s njom dobijaju u ovom delu putokaz ka dubljem i obuhvatnijem razumevanju uloge i značenja literature kao misaone veštine i duhovne delatnosti.

Studija predstavlja Kostićev akademski debi, preoblikovanu doktorsku disertaciju odbranjenu na Filološkom fakultetu u Beogradu 2016. godine pod istim nazivom. Ključna razlika između disertacije i knjige koja je pred čitaocima tiče se autorove želje da „sagleda Kišovo i Levijevo delo u širem, književnoistorijskom i kulturnoistorijskom kontekstu i da dodatno precizira odgovarajući metodološki pristup istraživanju“.

Knjigu čini osam istraživačkih celina, zaključna napomena, bibliografija i indeks imena. U uvodnom poglavlju „Danilo Kiš i Primo Levi: Okvirne sličnosti“ autor podseća čitaoca na književnoistorijski značaj dela dvaju pisaca i priprema njihov stvaralački opus i poetičku misao za specifične interpretacijske zahvate u svom istraživanju. Uvod pri tome najavljuje višeslojnu, sveobuhvatnu i temeljnu analizu dela dvaju pisaca, njihovu (auto)biografsku građu, književne pristupe i intelektualne preokupacije, oslonjenu na uvide u društveno-istorijske, pre svega ratne okolnosti koje su uticale na odabir tema i odgovarajuće postupke oblikovanja.

Nakon uvodnih napomena o motivu preobražaja autor (re)definiše pojam figure, krećući se od antičke misli, tačnije od aristotelovske retorike, do savremenih koncepcija Pola Rikera i Žerara Ženeta. Kostić posebnu pažnju poklanja evoluciji značenja i metodološkom smislu pojma metafore. U potpoglavlju „Preobražaj kao tema i kao postupak oblikovanja: od Ovidijevih *Metamorfoza* do Kafkinog *Preobražaja*. Figura kao preobražaj i preobražaj kao figura u Kišovoj i Levijevoj poetici“, autor čitaoca upoznaje sa istorijatom drugog predmetnog pojma iz naslova knjige – preobražaja, za koji se kaže da se u helenističkoj književnosti pojavio dvesta godina pre poznatog Ovidijevog speva. Ako se u antičkom stvaralaštvu preobražaj dovodio u vezu sa stoičkim učenjima, i pitagorejskim teorijama o seobi duše, u

srednjem veku sa vertikalnim ustrojstvom sveta i isticanjem božanskog, od XV veka njegove predstave se sve više povezuju sa materijalnim manifestacijama života. Kostić renesansni pristup temi preobražaja, kao i odgovarajuća rešenja u njenoj razradi koja su ponudili kasniji književni pravci, sve do visokog modernizma, objašnjava pomoću Bahtinovog koncepta karnevala i groteske.

Naredna dva poglavlja usmerena su na analizu postupaka (pre)oblikovanja govora sve-doka i dokumentarne građe kod Kiša i Levija. Kišovo stvaralaštvo, poznato je, temelji se na dokumentarnim, istorijskim i biografskim izvorima. Autor naglašava da oni ovde imaju i ulogu kontrolnog predteksta koji „čuva“ pisca od mogućih proizvoljnosti i, sa druge strane, daje zamah književnoj imaginaciji koja popunjava vremenske i logičke praznine. Kišovo stvaralaštvo, orijentisano na logorske teme, Kostić, inače, deli u dve skupine. Prvu čine pri-povetke *Grobnice za Borisa Davidoviča*, u kojima narator čitaoca u hodu podseća na doku-menta i (bio)bibliografske podatke. Drugu skupinu čine *Psalam 44*, *Peščanik* i *Enciklopedija mrtvih*: u njima se izvori predočavaju u završnim poglavljima.

Kada govori o Primu Leviju, Kostić podvlači intelektualnu širinu italijanskog pisca. Nai-me, Levi je hemičar, koji je negovao duboka interesovanja za antropologiju, a logorsko iskustvo učinilo je da život posveti književnosti. Njegov prozni opus, u kome se posebno ističu dnevničko-memoarski roman *Zar je to čovek*, zbirka pripovedaka *Periodni sistem*, ro-man o radu *Zvezdasti ključ* i zbirka eseja *Potonuli i spaseni*, neprekidno komunicira, meta-pripovedačkim i intertekstualnim zahvatima, kao i kod Kiša, sa drugim delima književnosti i tipskim, žanrovskim i jezičko-stilskim obeležjima pojedinih umetničkih pravaca.

Poglavlje posvećeno pojmu „intertekstualnosti“, inače, zauzima značajno mesto u Ko-stićevom delu. Autor napominje da su njegovom utemeljenju, sem teorije Barta i Kristeve, „kumovali“ strukturalna lingvistika Ferdinanda de Sosira, semiotička izučavanja Čarlsa Sandersa Persa, kao i dekonstrukcija Žaka Deride. U novije vreme pojam se sve više dovo-di u vezu sa konceptom književnosti kao nosiocem kulturnog pamćenja. Osnovna ideja tvoraca intertekstualnosti, naglašava Kostić, sastojala se u nameri da se uzdrma supstan-cijalističko, auratično viđenje književnog stvaralaštva, ali je ono u međuvremenu ublaženo i kontekstualizovano, pa mu je sada pripisana drugačija namena i uloga.

Sve do osmog, najdužeg poglavlja u knjizi, autor samo implicitno, posredstvom analize postupaka oblikovanja i teme preobražaja, tj. toposa izokrenutog sveta kod Kiša i Levija, zastupa stav da je književnost jednako umetnička tvorevina i pojava šire kulture – izraz opšteg odnosa čoveka prema svetu. Stiče se utisak da je celokupno Kostićevo istraživanje, dakle ne samo onaj deo u kome se posebna pažnja poklanja gorenavedenoj temi, odnosno toposu, vodilo instrisično antropološkom zaključku koji upravo apostrofira značenje knji-ževnosti kao dela ljudskog duha i srodnosti njenih sadržaja, kao i načina njihovog preno-šenja, sa mitom ili svetkovinom. Vredno pomena je i to da Kostić, krećući se od književno-teorijske ka antropološkoj analizi, u nameri da izbegne bilo kakvu mogućnost zabune, naglašava prvo distinkciju između antropološkog pristupa u analizi literarnih dela koju neguje Nortrop Fraj, s jedne, i etnografskog istraživanja Arnolda van Genepa i kulturološke teorije Viktora Tarnera koji razrađuju koncepciju rituala prelaza, odnosno pojma liminalno-

sti, s druge strane. Uvidom u Frajevu metodu pronalaženja obrazaca mitske priče u književnim delima, Kostić napominje da antropološki pojmovi i njihove stvaralačke reprezentacije u prozi Kiša i Levija nemaju karakter naučne činjenice, već pre svega funkciju metafore. Zbog toga se, na primer, *Peščanik*, u duhu Kišovog poznatog iskaza o sopstvenom romanu, tj. Pismu E. S.-a kao kosti dinosaurus, tretira kao antropološki roman. Levijeva najvažnija dela, počev od romana *Zar je to čovek*, koji artikuliše logorsko iskustvo, preko *Periodnog sistema* u kome hemijski elementi ocrtavaju kulturne slojeve i tipske crte ličnosti, do zbirke eseja *Potonuli i spaseni*, koja jeste svojevrsna sinteza piščevih razmišljanja o fenomenu logora i problemima njegovog književnog predstavljanja u svedočanstvima preživelih, predstavljaju se kao izrazi stvaralačke prakse promišljeni antropološkim umom. Kliford Gerc je tvrdio da se antropologija dobrim delom može sagledavati kao literarna delatnost, a Kostić je pokazao da se bez književnosti ne mogu dokraja razumeti fenomeni iz „nadležnosti“ antropologije. Treba napomenuti da je značajan prostor u studiji zauzela analiza onih manje poznatih delova Levijevog opusa koji su ostali u senci njegove logorske literature. Taj aspekt, tačnije nameru da čitaocu približi prozno stvaralaštvo Prima Levija u celini, i da ukaže na njegovu tematsku, sadržinsku i žanrovsko-formalnu raznovrsnost, koja se u brojnim književnoistorijskim presecima i prikazima zanemaruje, Kostić je formulisao već u uvodu svog istraživanja.

Studija *Figure preobražaja u književnom delu Danila Kiša i Prima Levija: od književne poetike do kulturne antropologije* prevashodno predstavlja briljantnu književnonaučnu analizu, upotpunjenu brojnim navodima iz literarnih dela, biografija, intervjua dvojice pisaca, kao i kritičkih osvrtu stručnjaka koji su se njima bavili i različitih filozofskih, estetičkih i antropoloških koncepcija koje su bile sadržinski i metodološki prijemčive za istraživanje. Osim što se pokazao kao autor koji suvereno vlada osnovnom temom, koristeći se obilatim sekundarnom građom predočenom u tekstu, Kostić se ovim ostvarenjem javnosti predstavio i kao vrsni poznavalac teorijski široko utemeljenih istraživanja, dakle ne samo „svojih“, u oblasti filoloških nauka, već i onih u domenu drugih društveno-humanističkih disciplina. Na kraju treba naglasiti da se zahvaljujući svom stilu, koji spaja naučnu preciznost i esejističku dinamiku i nadahnuće, autor preporučuje široj publici. Kostićeva studija, drugim rečima, omogućuje čitaocima uvid u ključne momente stvaralaštva Danila Kiša i Prima Levija, ali i mnogo više od toga: ona predstavlja presek najvažnijih pitanja savremenog čoveka i njegovog pogleda na svet.